

Veronica Arridu, Arūnas Molis***

*Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija****

Putino ir Europos kraštutinių dešiniųjų aljansas: kur veda suartėjantys interesai?

Straipsnyje atkuriama Putino Rusijos ir Europos kraštutinių dešiniųjų partijų aljanso raida nuo 2019 m. gegužės mėn. vykusių Europos Parlamento rinkimų. Jame trumpai apibendrinamas populistų iškilimas Europoje, išnagrinėjant už to slypinčias priežastis. Siekiant apibūdinti visus įmanomus Kremliaus ir Europos kraštutinių dešiniųjų interesų sąlyčio taškus, bendrais bruožais aprašyti tarp politinių veikėjų suformuoti ryšiai, pradedant „suverenos demokratijos“ koncepcija. Pagrindinis darbo tikslas – apibrėžti tris artimiausiu metu galimus makros scenarijus aljansui ir netiesiogiai – Europos Sąjungai, reziumuojant, kad, net jei populistinių partijų iškilimas būtų buvęs kažkaip suvaržytas, o aljansas – plačiai matomas, kraštutiniai dešinieji ir toliau būtų labai populiarūs visuomenėje. Be to, koks bebūtų trumpalaikis bei greitai pareinantis Putino ir populistų bendradarbiavimas, jis jau paklojo pamatus naudingesniai supratimui. Rusijos, kaip ekonominio ir politinio partnerio, svarba augs kartu su jai draugiškų politinių jėgų augimu, o jų abipusė simpatija gyvuos tol, kol bus abipusės naudos.

Įvadas

Vakarų šalių populistų ir Rusijos Federacijos ryšiai nėra visiškai naujas reiškinys, tačiau pastaruoju metu jie taip sustiprėjo, kad užkariavo žiniasklaidos ir politikos apžvalgininkų dėmesį, ypač turint omenyje grėsmes, kurias populizmas primeta visai Europai. Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti, kaip suartėja Europos populistinių partijų ir Putino Rusijos interesai. Darbe nagrinėjami tokie pagrindiniai klausimai:

- Kokios priežastys lėmė populizmo iškilimą ES erdvėje?
- Kur sutampa populistų ir Kremliaus interesai?
- Kokie yra galimi aljanso scenarijai artimiausiu laikotarpiu?

* *Veronica Arridu* - „Crif s.p.a.“ verslo analitikė. Adresas korespondencijai siųsti:

via Tumedei 40, 47121 Forlì, Italija; telefonas: +393921540716, el. paštas: veronica.arridu@gmail.com

** *Dr. Arūnas Molis* - Vytauto Didžiojo universiteto Politikos mokslų ir diplomatinės fakulteto profesorius.

Adresas korespondencijai siųsti: V. Putvinskio g. 23–604, LT-44243, Kaunas, Lietuva;

telefonas: 8-37-306704; el. paštas: arunas.molis@vdu.lt.

*** Šis straipsnis parašytas Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos užsakymu pagal 2018 m. gruodžio 10 d. autorinę sutartį Nr. 8P-5.

Siekiant tinkamai išanalizuoti pastarojo meto įvykius, pasirinktas labai trumpas laikotarpis – pradedant nuo 2014 m. Europos Parlamento rinkimų. Priežastis dvejopa: pirma, minėtuose rinkimuose ES populistinės partijos pirmą kartą pasiekė svarbių rezultatų ES lygmeniu (o kai kurios iš jų – apskritai pirmą kartą). Antra, nuo šios datos ir vėliau kaip niekad išryškėjo populistų ir Putino Rusijos ryšiai. Nepaisant šios temos svarbos, struktūriškai sudėliotos ir išsamios literatūros šia tema vis dar nėra – iš esmės todėl, kad patys įvykiai dar labai neseni. Galima rasti puikių studijų, kurias parengė mokslininkų kolektyvai: vienas produktyviausių šiuo atveju yra Vengrijos *Political Capital* institutas¹, kuris nuosekliai analizuoja ryšius tarp Europos kraštutinių dešiniųjų partijų ir Rusijos Federacijos, imdamas kiekvieną atvejį atskirai ir apžvelgdamas, kokius ryšius Rusija suformavo Europoje; taip pat pažvelgdamas ir į sukarintas sąjungas (Slovakijoje, Lenkijoje, Austrijoje ir Čekijos Respublikoje). Knygos „Nuo Paryžiaus iki Vladivostoko“ bendraautorė Marlene Laurelle redagavo knygą „Eurazianizmas ir Europos kraštutiniai dešinieji“², į kurią, be kitos medžiagos, yra įtrauktas išsamus straipsnis apie ES kraštutinių dešiniųjų ir Rusijos Federacijos dalyvavimą tarptautinių stebėtojų misijoje, kuriame išdėstyta labai įdomi nuomonė apie konkretų minėtų veikėjų strateginį bendradarbiavimą.

Straipsnyje „NATO problema – Baltijos valstybės“³ Rusijos ir Baltijos valstybių regiono populistinių politikų ryšiai laikomi vienu iš pagrindinių veiksmų, keliančių pavojų Šiaurės Atlanto aljanso sanglaudai ir iš esmės – jos tarptautinei stiprybei, ypač turint omenyje JAV užsienio politikos posūkį valdant prezidentui Trumpui. Gana nesunku pastebėti, kad Rusijos interesų šiame regione priežastys yra ne vien tik jame gyvenančios rusakalbių mažumos interesų gynimas ir kad jie apima didelius istorinius, ekonominius ir energetikos srities interesus: būtent todėl po Krymo aneksijos daugelis politikos komentatorių įrodinėjo, kad reikėtų manyti, jog kitas taikynys bus Baltijos valstybės ir kad pagrindo tokiam nuogaštavimui davė stiprėjantis Rusijos informacinis karas regione. Rusakalbių mažumos Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje problema iš pagrindų pakeitė diskusijas nacionalinio saugumo klausimu, kuriose atsižvelgiama į Kremliaus, pasirošusio apsaugoti kiekvieną užsienyje gyvenančią rusų mažumą, tvirtinimus ir dezinformacijos kampanijas, kurių pagrindinis

¹ Weidinger, B., Schmit, F., & Kreko, P. (2017). *Russian connection of the Austrian far-right*. Budapest: Political Capital.

² Laruelle, M., Gyori, L., Kreko, P., Haller, D., & Reichstadt, R. (2015). *From Paris to Vladivostok, The Kremlin connections of French far-right*. Budapest: Political Capital.

³ Ubriaco, J. (2017). *NATO's Baltic Problem: How Populism, Russia, and the Baltic Can Fracture NATO*. *Harvard International Review* 38:2 (2017).

taikins ir yra minėtos šalys. Dėl geografinio artumo ir bendros sovietinės praities (laikotarpio iki dešimtojo dešimtmečio pradžios, buvusio nuo to laiko, kai įvedus okupacinę Raudonąją armiją, visas tris valstybes aneksavo Sovietų Sąjunga) pastarojo meto populistinių partijų sėkmė ir jų ryšiai su Putino Rusija kelia netgi dar didesnę susirūpinimą ir turi labai svarbią reikšmę bendram supratimui apie Rusijos ryšių su Europos populistais raidą.

Pagrindinis informacijos šaltinis tebėra žiniasklaida, o problema yra visiškai priešinga. Dėl neapsakomos gausybės esamų interviu, straipsnių, komentarų ir dokumentinės medžiagos iš tikrųjų labai sunku atskirti, kokia medžiaga yra aktualiausia. Siekiant nustatyti tam tikrą struktūriškai apibrėžtą tvarką, būtina laikytis aiškių kriterijų. Rusijos valdžios finansuojamos informacinės agentūros siūlo įdomų Kremliaus vidaus propagandos turinį: jos pateikia bendrąją Maskvos propagandos vaizdą ir atviroje žiniasklaidoje suteikdamos didžiulę erdvę kraštutinių dešiniųjų atstovams, jos praneša (daugeliu atvejų išpūsdamos) apie jų deklaracijas ir pareiškimus. Tiek, kiek šiame darbe kalbama apie oficialiosios žiniasklaidos šaltinius, jie buvo pasirinkti pagal patikimumo laipsnį.

1. Tendencijos Europoje: populistų iškilimo priežastys

Siekiant nustatyti, kokios konkrečios priežastys lėmė populistų iškilimą per pastarąjį dešimtmetį, galima įvardyti dvi pagrindines veiksmų grupes. Su poreikiu susiję veiksniai iš esmės yra paremti trimis nusiskundimais, kuriais ir grindžiamas populistų naratyvas: nepriteklus, supratimas, kad socialinės grupės, su kuriomis jie savęs neidentifikuoja, yra pavojingos nacionaliniam identitetui, ir sunkumai, su kuriais susidūrė žemesnieji visuomenės sluoksniai, prisitaikydami prie globalizuoto pasaulio⁴. Antrajai grupei priskiriami visi veiksniai, kurie laikomi su pasiūla susijusiais veiksniais, arba, kitaip tariant, visi išoriniai veiksniai, kaip antai rinkimų taisyklės, partijų konkuravimo pobūdis ir žiniasklaidos įtaka⁵. Paprasčiausias veiksnys, kuris tapo atpirkimo ožiu, yra 2008 m. ekonominė krizė. Ekonomikos nuosmukis sunkiai smogė euro zonos valstybėms, atskleisdamas disbalansą tarp Šiaurės ir Pietų Europos valstybių. Dėl veiksmingo centrinių valdžios institucijų atsako nebuvimo prireikė taikyti nepopuliaris griežto taupymo politikas: dėl to, kas vyksta, ES

⁴ Golder, M. (2016). Far Right Parties in Europe. *Annual Review of Political Science*, p. 477–497.

⁵ Muis, J., & Immerzeel, T. (2017, October). Causes and consequences of the rise of populist radical right parties and movements in Europe. *Current Sociology*, p. 909–930.

gyventojai palaipsniui pradėjo kaltinti pačią ES. Politiniam elitui, kuris anksčiau buvo žadėjęs kažką panašaus į „europietišką svajonę“, dabar teko prašyti kad gyventojai aukotųsi ir įvedė griežto taupymo, bankų priežiūros ir fiskalinės politikos koordinavimo priemones. Kai kurie analitikai mano, kad būtent smunkantis pasitikėjimas politinėmis partijomis tiek ES, tiek ir nacionaliniu lygmeniu buvo populistinių partijų sėkmės šansas. ES nustojo būti sprendimu ir pavirto problema kartu su ją sukūrusiu politiniu aparatu, kuris suvokiamas kaip vis labiau atitolęs ir neatskaitingas. Akivaizdu, kad „krizė euro zonoje ir platesnio masto ekonominės problemos atskleidė Europos namų įtrūkimus“⁶. Kitas svarbus aspektas, į kurį reikia atsižvelgti, yra prarasta kultūra, kuris yra kraštutinių dešiniųjų naratyvo pagrindas: kultūrų įvairovė ir Europos integracija yra smerkiamos kaip vienos iš imigracijos bangų priežasčių, o nesugebėjimą pastarąją suvaldyti reikia kaltinti už tai, kad buvo pakirstas atitinkamas kiekvienos iš priimančiųjų valstybių nacionalinis identitetas.

Nauja populizmo banga Vakaruose yra labai sudėtingas reiškinys: įvairios nacionalistinės partijos, atsiradusios kaip 2008 m. krizės padarinys, neturi to paties ideologinio pagrindo. Pasirodo, kad ideologijos prasme jos yra labai margaspalvės: euroskeptikai ir prorusiškos partijos Europoje yra kraštutinių kairiųjų (kaip antai „Syriza“ ir „Podemos“, kraštutinių dešiniųjų ir netgi atvirai neonacistinių (pavyzdžiui, „Aukštinė aušra“) partijų mišinys. Kai kurios iš jų nepriklauso jokioms politinėms grupėms ir tvirtina esančios nepriklausomos bei antisisteminės (pavyzdžiui, Italijos „Penkių žvaigždžių judėjimas“). Galima sakyti, kad tai, jog vietoj bendrų tikslų jas vienija bendri priešai: jų ryžtingas priešinimasis ES, kurią suvokia kaip grėsmę valstybių suverenumui, ir NATO, kuri laikoma priemone, per kurią Vašingtonas daro spaudimą Europai, Putiną pavertė natūraliu jų sąjungininku tarptautinėje arenoje. Nuo Šiaurės iki Pietų Europos Putino patrauklumas atnešė jam netikėtus ir kaskart svarbesnius strateginius sąjungininkus. Kaip praneša „American Enterprise Institute“, „populizmas vienu metu atgyja visoje Europoje, o Kremliaus pastangos ginti savo dominavimą posovietinėje erdvėje išsklaido bet kokias iliuzijas, kokios kažkada galėjo būti apie neišvengiamą demokratinio kapitalizmo triumfą Europoje, arba apie bendrą ir laisvą Europą“⁷.

2014 m. gegužės 25 d. Europos Parlamento rinkimai, per kuriuos populistai gavo 212 iš 751 vietų Parlamente⁸, buvo tik pati populistų kilimo pra-

⁶ Marshall, T. (2015). *Prisoners of geography: ten maps that tell you everything you need to know about global politics*. London: Elliott and Thompson.

⁷ Rohac, D., Zgut, E., & Gyori, L. (2017, January). *Populism in Europe and Russian Love Affair*. American Enterprise Institute

⁸ Treib, O. (2014, July 22). *The voter says no, but nobody listens: causes and consequences of the Eurosceptic vote in 2014 European elections*. *Journal of European Public Policy*, 10(21), 1541–1554.

džia. 2016 m. balandžio mėn. Austrijoje Norbertas Hoferis (FPÖ kandidatas) vos nelaimėjo prezidento rinkimų. 2017 m. vykusiuose rinkimuose į Austrijos parlamentą Hoferio partija įsitvirtino kaip šalies trečioji politinė jėga. Kuo daugiau galios įgydavo FPÖ, tuo labiau Maskva stengdavosi įsiteikti jos narius: 2016 m. H.-Ch. Strache (FPÖ lyderis) pasirašė bendradarbiavimo sutartį su „Vieningąja Rusija“, kurioje numatyta „keistis patyrimu“, „apsikeisti delegacijomis“ ir vieniems kitus informuoti apie vietinę politiką. Abi partijos yra įsipareigojusios „ugdyti jaunimą patriotizmo ir meilės darbui dvasia“⁹. Pagrindinį vaidmenį suformuojant tokius gerus santykius suvaidino oligarchas Konstantinas Malofejevas – Pašventintojo Vasilijaus Didžiojo labdaros fondo pirmininkas ir investicinio fondo „Marshall Capital“ steigėjas. 2007 m. jis surengė susitikimą Vienoje, kurio kvietiniai svečiai H.-Ch. Strache, J. Gudenusas, Marion Marechal-Le Penas ir Volenas Siderovas. K. Malofejevas atlieka veiksmingo tilto tarp Austrijos ir Rusijos vaidmenį. Keliuose interviu Austrijos leidiniams jis įrodinėjo ir aiškino, kiek sutampa Maskvos ir FPÖ požiūriai, iš esmės nurodydamas priešišumą LGBT atžvilgiu: verslo ryšiai ir užsienio politika nėra taip svarbu, kaip bendros krikščioniškosios vertybės.

Griežto taupymo politika kartu su migrantų antplūdžiu Pietų Europoje nutiesė kelią populistų žavesiui išaugti į daugialypius ir margaspalvius judėjimus. Pats geriausias pavyzdys turbūt yra Graikija: po 2015 m. rinkimų vienas pirmųjų SYRIZA ką tik paskirtos vyriausybės žingsnių buvo sušaukti referendumą dėl to, ar Graikija turėtų sutikti su kreditorių – Europos Komisijos, Europos Centrinio banko ir TVF pasiūlytomis skolinimo sąlygomis. Valdančioji partija kartu su ANEL ir „Auksine aušra“ palaikė „ne“ ir siūlomas sąlygas referendumas atmetė 61 proc. balsų. Graikijos problema toli gražu nėra išspręsta: nepaisant to, kad A. Tsiprasas galiausiai nusileido Briuselio reikalavimams, Graikija yra viena silpniausių ES šalių, kuri lengvai pasiduoda užsienio įtakai.

Dar vienas karštas euro zonos taškas yra Italija: politinis nestabilumas šalyje pakirto gyventojų pasitikėjimą tiek nacionalinėmis, tiek ir Europos institucijomis, kurias kaltino dėl ekonominių suvaržymų ir griežto taupymo politikos. Migrantų antplūdis šalies pietuose iš esmės lėmė humanitarinę krizę, kuri pakurstė visuomenės priešišumą Europos Sąjungai. Tai ir buvo tie pagrindiniai aspektai, kuriuos akcentavo kovo mėn. rinkimus laimėjusios partijos – „Penkių žvaigždžių judėjimas“ ir „Lega Nord“. Tuometinis vidaus reikalų ministras M. Salvini iš karto aštriai pasisakė prieš migraciją ir akcentavo artimų ryšių su Rusija svarbą. Trumpai gyvavusi „geltonųjų ir žaliųjų“ vyriausybė

⁹ Weidinger, B., Schmit, F., & Kreko, P. (2017). *Russian connection of the Austrian far-right*. Budapest: Political Capital

savo nacionalistine politika izoliavo Italiją ES: blogėjantys santykiai su pagrindinėmis Europos šalimis (kaip antai Prancūzija) stumtelėjo Romą ilgalaikių „netolerantiškų demokratijų“, kokia yra Putino Rusija, link.

2016 m. lapkričio mėn. Bulgarijos prezidentu išrinktas Rumenas Radevas, kurio rinkimų kampanija akcentavo diskusijas dėl šalies užsienio politikos. Tuo tarpu, kai GERB kandidatas pritarė ES politikai, nepriklausomas kandidatas Radevas, kurį rėmė socialistai, buvo tos nuomonės, kad sankcijos yra pavojinga grėsmė Bulgarijos nacionaliniams interesams. Atsižvelgiant į istorinius Rusijos ir Bulgarijos ryšius, šiuo žingsniu jis sugebėjo užsitikrinti prorusiško elektorato balsus ir prorusiškų partijų paramą Bulgarijos politiniame scenarijuje¹⁰. Kai naujasis prezidentas pareiškė, kad „Rusijos vėliava jau plauks tosi Kryme“, nepatikliai žvelgdama į politinių įvykių raidą Bulgarijoje, ES nerimą sukėlė būsima jos pozicija dėl santykių ir dėl ryšių su Rusija: nepaisant to, kad Radevas patvirtino savo įsipareigojimą ES ir NATO, vis tik valstybės narės idėja, kuria atvirai palaikoma Rusijos Federacija, keltų rimtą pavojų jau ir taip silpnai bendrai ES užsienio politikai.

Prahoje euroskeptikas Andrejus Babisas rinkimus laimėjo surinkęs apie 30 proc. balsų ir, sudarydamas trapią koaliciją su „ANO 2011“ partija bei nepriklausomais parlamentarais, sugebėjo sudaryti „mažumos vyriausybę“. Neseniai išpopuliarėjo stipri prorusiška retorika, kurią remia ir dar kartą prezidentu perrinktas Milosas Zemanas, kuris, *New York Times* teigimu, „sustiprino šalies ryšius su Rusija ir stengėsi išiteikti Kinijai“¹¹. Konservatyvi politinė Zemanos programa taip sužavėjo Kremlių, kad apie jo kalbas išdidžiai pranešė pagrindinės Rusijos naujienų agentūros, paskelbusios ir Martino Nejedly, kuris finansavo Zemanos rinkimų kampaniją ir kuris yra „Lukoil“ filialo Čekijoje direktorius, kalbas¹². Tose kalbose jie priekaištavo ES už įvestas sankcijas dėl padarinių patiems ES eksportuotojams, akcentuodami jų beprasmiškumą¹³ ir neteisingumą, kurį patvirtino tas faktas, kad Čekijos prezidentas pareiškė, jog „rimtai žiūri į [Rusijos] užsienio reikalų ministro Sergejaus Lavrovo pareiškimą, kad Rusijos karinių pajėgų [ten] nėra“¹⁴. Nors Slovakijos ministras pirmininkas Robertas Fico pareiškė, kad V4 grupėje Slovakija išlieka vienintelė proeuropietiška šalis, pranešimai, kuriuos iš Bratislavos gauna Briuselis, yra gana

¹⁰ Dąborowski, T. (2016, November 2016). President Radev: a time of political changes in Bulgaria.. *Ostrodek Studiów Wschodnich im. Maria Karpią*.

¹¹ Santora, M. (2018, January 27). Czech Republic re-elects Milos Zeman, Populist leader and foe of migrants. *The New York Times*.

¹² Ereli, A. (2017, October 10). Is the Czech Republic Falling Under Putin's Shadow? *Foreign Policy*.

¹³ Vejvodova, P., Janda, J., & Vichova, V. (2017). *The Russian connections of far-right and paramilitary organizations in the Czech Republic*. Budapest: Political Capital.

¹⁴ Janda, J. (2016, June 10). Czech president is Russia's Trojan Horse. *EUObserver*.

nevienareikšmiški. Slovakijos nacionalinė partija, kuriai vadovauja Andrejus Danko (Slovakijos parlamento pirmininkas) turi ilgą ryšių su Rusija istoriją, kas reiškia, jog dabar ji daro spaudimą dėl sankcijų panaikinimo, nes „mums istoriškai lemta bendradarbiauti. Mus sieja medžiagos. Tas, kas sako, jog Slovakija neturėtų gilinti savo santykių su Rusija, klysta.“¹⁵ Lenkijoje populizmo šaknys glūdi stipriose lenkų katalikų bažnyčios tradicijose, kuri taip pat ragina vykdyti pokyčius ES lygmeniu. Be to, valdančioji populistinė Teisės ir teisingumo partija (PiS) pasinaudojo pabėgėlių krize, priimdama „nepalenkiamą imigracijai priešišką poziciją nepaisant to fakto, kad Lenkija, kuri pagal etninę sudėtį yra viena labiausiai vienalyčių pasaulio šalių, nepajuto jokio reikšmingo migrantų antplūdžio“¹⁶. Siekdamas sustabdyti migrantų antplūdį, Vengrijos premjeras V. Orbanas Serbijos pasienyje pradėjo tvirti tvoras, o šį jo žingsnį rėmė „Jobbik“ partija, kuri šiuo metu yra antra stipriausia Vengrijos partija. Kaip ir Lenkijoje, euroskeptikų partijos atstovauja valdančiajai klasei: pagrindinis skirtumas yra tik tas, kad tuo tarpu, kai Lenkija Rusiją tebelaiko grėsme, Budapeštas siekia lengvatinės prekybos su Maskva. Silpna pilietinė visuomenė ir trapios demokratinės struktūros yra tas ypatumas, kuris liko pereinant iš komunistinės ideologijos į demokratiją ir kuris Europos kraštutinių dešiniųjų partijų šeimai suteikia ir geopolitinį atspalvį.

Lietuva yra Baltijos valstybė, kurioje rusakalbių mažuma yra pati mažiausia, todėl siekdamas tam tikros įtakos nacionalinėms politinėms diskusijoms, Kremlius turėjo kreiptis į tarpininkus. Tam tiko V. Tomaszewskio vadovaujama Lietuvos lenkų rinkimų akcija – krikščioniškų šeimų aljansas (LLRA), kuri taikosi į rusų ir lenkų mažumas (pastaroji yra gerokai didesnė už visas kitas šalyje gyvenančias mažumas) ir yra labai įdomus bei analizės vertas atvejis. Partijos pozicija tokiais klausimas, kaip Maidano revoliucija Ukrainoje, yra patraukli rusų mažumai (kuri Lietuvoje sudaro iki 6 proc. gyventojų) tiek, kad politinis aljansas su Rusų aljansu atrodė pats natūraliausias¹⁷. Kartu su kitomis populistinėmis partijomis LLRA remia Rusijos naratyvą: Krymas lyginamas su Kosovu, sankcijos laikomos pavojingomis ir žalingomis, o LLRA vadovybė aktyviai bendradarbiauja su Maskvos remiamomis informacinėmis agentūromis, kaip antai su leidiniu *Baltic World*. V. Tomaszewskio prorusiškų nuostatų pavyzdžiu gali būti tai, kad jis segėjo Šv. Georgijaus juostelę, sovietų simbolio prieš nacistinę Vokietiją simbolį, kuris aštriai kritikuojamas dėl

¹⁵ The Slovak Spectator. (2017, June 30). Parliament Speaker says he feels nostalgic about totalitarian regime. *The Slovak Spectator*.

¹⁶ Rohac, D., Zgut, E., & Gyori, L. (2017, January). Populism in Europe and Russian Love Affair. *American Enterprise Institute*.

¹⁷ Chicowla, O. (2015, March 28). Lithuania is arming itself against a feared. *The Nation*.

jo politinės prasmės. Latvijoje takoskyra tarp etninių latvių ir rusakalbių gyventojų yra ryškesnė nei Lietuvoje. Rusakalbiai sudaro beveik trečdalį Latvijos gyventojų ir jie yra didžiausia ES rusiškai kalbanti mažuma. Taigi, atsižvelgus į skaičius, nieko nuostabaus, kad nuo pat dešimtojo dešimtmečio rusų mažuma turi savo atstovus parlamente. Be viso kito, dėl glaudžių kontaktų su motina Rusija, jų santykiai spindi harmonija: 2009 m. Urbakovsas ir Borisas Gryzlovas pasirašė dviejų partijų bendradarbiavimo sutartį¹⁸. Reikia pabrėžti, kad opozicinė socialdemokratinė partija „Harmonija“ išsirutuliojo į vieną iš stipriausių politinių jėgų Latvijoje: ji ne tik surinko daugiausia balsų per paskutiniuosius dvejus praleimto rinkimus, bet ir valdė sostinę Rygą – svarbiausią Latvijos verslo, politikos ir kultūros centrą. Ši politinė jėga yra pasirašiusi oficialią bendradarbiavimo sutartį su „Vieningąja Rusija“ ir yra žinoma, kad turi neoficialių partinių bei asmeninių ryšius su Rusijos vyriausybe. Pagal kai kuriuos tvirtinimus, būtent Rusija rėmė ir finansavo jo rinkimų kampaniją 2009 m., o šalis buvo naudojama „kaip tramplynas pasiųsti savus žmones į Europą ir JAV: Latvijos pasus turintys Rusijos šnipai gali nesusekti keliauti po visą ES“¹⁹. 2016 m. Juris Ratas buvo paskirtas Estijos ministrų pirmininku. Anksčiau partijos pirmininko pareigas ėjo Edgaras Saavisaras, buvęs Talino meras, kurio pavardė atsidūrė žiniasklaidos antraštėse tada, kai Estijos saugumo tarnyba apkaltino jį paėmus 1,5 mln. eurų iš oligarcho, Rusijos geležinkelių prezidento ir vieno iš artimų Putino draugų Vladimiro Jakunino. Saavisaras buvo ir bendradarbiavimo su „Vieningąja Rusija“ architektas. Nepaisant iš tos sutarties gautos finansinės naudos, ji pakenkė jo politinei karjerai, atsižvelgiant į tai, kad partijai siekiant tapti valdančiąja, reikėjo imtis tam tikrų veiksmų, kurie baigėsi partijos vadovybės pakeitimu.

2. Kur sutampa Kremliaus ir Europos populistų interesai?

Vienas svarbiausių putinizmo ypatumų yra tas, kad jis siūlo geopolitinę alternatyvą. Vladimiras Surkovas sukūrė sąvoką „suvereni demokratija“, skirtą apibrėžti politinį kelią, kurio siekė Putinas, gilinantį atstumą nuo Vakarų liberaliosios demokratijos: politinės galios centralizavimas šalies viduje pateikiamas kaip būtinumas garantuoti valstybės stabilumą, o užsienio politikoje pagrindinis dėmesys skiriamas šalies apsaugojimui nuo užsienio valstybių klišimosi. Be jokios abejonės, Putinas investavo į tokių idėjų ir vaizdų propa-

¹⁸ McGuinness, D. (2014, April 10). Russian Agent “row” hits Latvian elections. *BBC*.

¹⁹ Harding, L. (2013, January 23). Latvia: Russia's playground for business, politics – and crime. *The Guardian*

gandą, pelnydamas kraštutinių dešiniųjų populistų, kurie aštriai kritikuoja vyriausybių tarpusavio ryšius ir nacionalinio suverenumo stoką ES, palankumą. Visos patrauklios suverenios demokratijos ypatybės yra griežtai susietos su valdžios centralizavimo idėja: saugoti reikėtų valstybę (o ne žmones), o tinkamesnis būdas pasiekti ambicingą tikslą – rinktis griežtai nacionalinę liniją. Po antiglobalizmo būtina eina antivakarietiškas: juk ką daugiau būtų galima kaltinti, jei ne ES ir JAV?

Investicijos į žiniasklaidos agentūras, atsakingas už Rusijos, kaip konservatyvios tvirtovės, kuri visiškai priešinga dekadentiškiems Vakarams²⁰, įvaizdžio sklaidą, auga eksponentine linija. Netgi daug metų prieš Ukrainos krizę, „Russia Today“ ir „Golos Rossii“, kurių gretas vėliau papildė „Sputnik“ ir „Ria Novosti“ (o tokių agentūrų yra ir daugiau), išsamiai nušviesdavo Europos Sąjungos silpnąsias vietas, akcentuodamos moralinį nuosmukį, daugiakultūriškumą, eurą ir suverenumo praradimą euro zonoje. Ypatingais jų pašnekovais buvo Marine Le Penas, Mateusz Piskorskis, N. Farage'as, M. Salvini ir dauguma jų bendraminčių Europoje, kurie troško pasinaudoti tarptautine žiniasklaidos platforma savo antivakarietiškai pozicijai skleisti²¹. Pagal šį naratyvą, toks antidemokratinis monstras kaip ES užsienio politikos reikaluose yra tik JAV marionetė, o eidamas keliu „chaotiškos tamsos“ link, Europos elitas atvėrė vartus „nevaisingam ir belyčiam“ liberalizmui, daugiakultūriškumui ir globalizacijai. Vakarai vaizduojami kaip moralinio nuosmukio, išvešėjusio atsakius krikščioniškų šaknų, regionas: panašu, jog tokiems dalykams, kaip migrantų antplūdis, politiniu lygmeniu yra plačiai pritariama (jei ne su džiaugsmu sveikinama), pavyzdžiui, tokia yra Angela Merkel, atvėrusi sienas beveik vienam milijonui imigrantų iš Sirijos²². Kai propaguojami tokie idealai, Putinui (branduolinės valstybės ir milžiniškos ekonomikos lyderiui) buvo labai lengva tapti „konservatyvaus pasaulio“ lyderiu, finansuojančiu ir palaikančiu savo bendraminčius²³. Kai kurie Vakarų visuomenės sluoksniai sunerimo dėl tokio nuosmukio ir ėmė vis labiau garbinti Putiną, kaip tikrą apskritai krikščioniškos Europos vertybių ir konkrečiai stačiatikybės Bulgarijoje ir Graikijoje gynėją. Būtent sugrįžimo prie tradicinių vertybių kontekste yra parengtas ir priimtas Rusijos „propagandos draudimo“ įstatymas, kuriuo siekiama apsaugoti tradicinę šeimą bei rusiškumą nuo LGBT lobistų ir ku-

²⁰ Van Herpen, M. (2013). *The slow rise of a radical right regime in Russia*. London: Palgrave Macmillan.

²¹ Shekhovtsov A., *Bringing the rebels: European Far right soliders of Russian Propaganda*, 2015.

²² Yohannes, M. (2015, September 10). Angela Merkel welcomes refugees to Germany despite rising anti-immigrant movement. *The Washington Times*.

²³ Foer, F. (2017, March). It's Putin's World. *The Atlantic*. Tratto da <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2017/03/its-putins-world/513848/>

ris stačiatikių bei kraštutinių dešiniųjų politiniuose sluoksniuose vertinamas taip aukštai, kad pasitaikė atvejų, kai panašių įstatymų projektai buvo pateikti svarstyti atitinkamiems nacionaliniams parlamentams. Be to, stiprus Rusijos užsienio politikos priešiškus ES ir NATO vis labiau žavi tuos, kurie palaiko suverenių valstybių Europos idėją.

2013 m. rugsėjo 19 d. Putinas pateikė išaiškinimą apie naują konservatyviąją kryptį, kuria pasuko jo vadovaujama Rusijos Federacija ir kuri pagilino nesutarimus su Vakarų pasauliu: „jei nėra dvasinio, kultūrinio ir nacionalinio apsisprendimo, pirmyn žengti neįmanoma“, ir „dabar mes galime matyti, kiek daug euroatlantių valstybių faktiškai atsisako savo šaknų, įskaitant krikščioniškąsias vertybes, kurios yra Vakarų civilizacijos pagrindas. Jos atmets moralės principus ir visą tradicinę identitetą“.²⁴ Ypač svarbią reikšmę paskelbiant Putiną krikščionybės ir vakarietiško vertybių gynėju turėjo islamiškasis terorizmas: kai Vakarų valstybės nesugebėjo suvaldyti iš sugriautų ir kariaujančių Artimųjų Rytų plūstelėjusio migrantų antplūdžio, Rusijos intervencija Sirijoje patvirtino Putino, kaip konservatyvaus pasaulio lyderio, poziciją. Pagal valstybės kontroliuojamų informacinių agentūrų pasiūlytą naratyvą, kurį po to Europoje kartojo Kremlius Trojos arkliai, tuo metu, kai JAV ir ES destabilizavo Artimuosius Rytus, kurstydami „arabų pavasarį“ ir neramumus visuomenėje, Maskva buvo vienintelė, aktyviai dalyvavusi įveikiant ISIS. Putinas taip elgiasi siekdamas propaguoti tam tikrą konservatizmą 2.0, kuris tapo Rusijos „prekės ženklu“ užsienyje ir kuriuo, matyt, buvo sėkmingai kaip atrama pasinaudota Vakaruose: blogėjant santykiams su sisteminiomis partijomis, jis pritraukė partijas, esančias politinio spektro pakraščiuose. Visa tai Putinui reiškia prestižą, labiau susiskaldžiusią Europą, kuria lengviau manipuliuoti: „skaldyk ir valdyk“ tapo nauja Maskvos užsienio politikos direktyva. Vakarų populistinėms partijoms Rusija yra tas modelis, kurį jos propaguoja atitinkamoms šalims, o kalbant apie užsienio politiką, kaip tų šalių tikrąjį sąjungininką.

Nacionalinio suverenumo klausimai įžiebė politines diskusijas Italijoje: čia Putinas garbinamas kaip tvirtas nacionalinės valstybės gynėjas nuo didėjančios globalizmo grėsmės. Prorusiškos nuostatos labai paveikė „Lega Nord“ užsienio politikos kryptį: kai buvusi Italijos vyriausybė nusprendė jungtis prie Latvijoje dislokuotos NATO priešakinių pajėgų bataliono kovinės grupės, pareikšdamas didelį susirūpinimą, Matteo Salvini apkaltino NATO, kad ši „perkeldama 4 000 karių Rusijos sienos link, žaidžia labai pavojingą žaidimą“²⁵.

²⁴ Putin, V. V. (2013 m. rugsėjo 19 d.). Transliacija: Vladimiro Putino kalba Valdajaus klubo plenariniame posėdyje.

²⁵ Polyakova, A., Kounalakis, M., K. A., Germani, L. S., Iacobini, J., Borja Lasheras, F., & de Pedro, N. (2017). *The Kremlin Trojan Horses 2.0*. Washington: The Atlantic Council.

Vengrijos ministras pirmininkas V. Orbanas ypač žavisi Putinu, su kuriuo jį sieja tokie pat nacionalistiniai ir revanšistiniai tikslai. Vengrijoje itin populiari kraštutinės dešinės partija „Jobbik“ yra labai susijusi su Maskva: būdingas tokių ryšių pavyzdys yra Bela Kovacso byla (sarkastiškai pavadinta KGBela), kuris buvo apkaltintas šnipinėjimu Rusijai. Atskiras atvejis yra Graikija ir Bulgarija: „Ataka“ ir „Auksinė aušra“ laiko Rusiją savo tikruoju sąjungininku dėl bendro kultūrinio paveldo – stačiatikių tikėjimo. Jų lyderiai ne kartą lankėsi Maskvoje, kur su Rusijos aukšto rango pareigūnais vedė derybas dėl energetinio saugumo, užsienio politikos orientacijos ir religinių ryšių. 2014 m. gegužės mėn. „Auksinė aušra“ šia kryptimi žengė dar vieną žingsnį: ji pasveikino Eurazijos ekonomijos sąjungos sukūrimą ir išreiškė pageidavimą prie jos prisijungti. Tuo tarpu Voleno Sidorovo vadovaujama opozicija Bulgarijoje išgarsėjo tuo, kad pagrasino neberemti vyriausybės ir taip priversti ją atsistatydinti. P. Oresharskiui teko padaryti tam tikrų nuolaidų: nors šalies viduje vetuoti sankcijas buvo atsisakyta, tačiau ES lygmeniu jis paragino tas sankcijas panaikinti. Verta pažymėti tai, kad per šį aljansą kraštutiniai dešinieji gali tarptautiniu mastu propaguoti alternatyvą liberaliai tvarkai.

Be šių neoficialių susitikimų ir kalbų, buvo nustatyta aiški politinė struktūra, siekianti įgyvendinti „velnišką sąjungą“. Viena reikšmingiausių struktūrų yra „*Tarptautinis rusų konservatyvusis forumas*“, kuris save pristato kaip platformą, skirtą propaguoti bendros nuolat veikiančios Rusijos ir Europos konservatyviojo elito grupės, kuri jungia politikos, pramonės ir religijos elitą Rusijoje ir Europoje, atsiradimą. Jis veikia kaip politinė platforma, kurios dalyviai gali kurti naują raidos koncepciją, priešingą transnacionalizavimui ir Vakaruose išsisknijusiai liberaliajai ideologijai. Jie aptaria, kaip būtų galima įgyvendinti „dvasinius ir su verslu susijusius ryšius“ tarp Europos ir Rusijos, surandant prieinamus sprendimus įveikti nuolatinį nestabilumą. Jame dalyvauja „Forza Nuova“, Danijos liaudies partijos, „Britanijos sąjungos“, „Ataka“ ir „Auksinė aušra“ nariai, „Aljanso už taiką ir laisvę“ lyderis Roberto Fiore bei organizacijos „Euro-Rus“ atstovas iš Belgijos Krisas Romanas.

Putinas sugebėjo iškilti kaip tradicinių vertybių propaguotojas, tačiau atliekantis ardomąjį vaidmenį žmogaus teisių procese. Be to, stačiatikių cerkvė, kuri yra susiskaldžiusi į regioninius patriarchatus, savo vedliu regi Maskvą, todėl patriarcho Kirilo remiamas Putinas sustiprino sąsajas su „Auksine aušra“ ir „Ataka“. „Minkštųjų galių“ strategiją Rusija stiprino grynai pragmatiniu tikslu: darydami prielaidą, kad jiems pavyktų įgyvendinti savo svajonę išardyti ES, Putinas taip išspręstų vieną iš labiausiai ramybės neduodančių vietinių problemų. ES reiškia ne vien tik ideologinius skirtumus, bet ir daug pragmatiškesnę

grėsmę: atkakloje kovoje, kokia pasidarė tarptautiniai santykiai, viršvalstybinės organizacijos, kaip antai NATO ir ES, išliktų stipresnės ir galingesnės nei atskira valstybė, nesvarbu ar ji būtų galinga, ar regioninės reikšmės. Dėl šios priežasties Rusija vargu ar kada yra mėginusi užmegzti dvišalius santykius savo požiūrį pritaikydama prie įvairių šalių skirtingos istorijos ir politikos. Jo interesus iki tam tikro laipsnio apsaugo tas faktas, kad viršvalstybinėse organizacijose yra tam tikras procentas Putino „Trojos arklių“: Maskvos remiamos populistinės partijos yra atvirai antisisteminės ir, analizuojant balsavimo modelius, dėmesį patraukia jų darbotvarkės atitiktis Rusijos interesams, kurie, šiaip ar taip, yra įvairiapusiai.

Reikšmingas skaičius rėmėjų, kurie Putiną laiko pavyzdžiu ir tikisi atkartoti Rusijos modelį savo valstybėje, legitimizavo Putiną tarptautiniu mastu ir tai didina jo populiarumą namuose. Rusijos elektoratas džiaugiasi matydamas, kaip jų lyderis yra vertinamas ir garbinamas užsienyje. Vienas iš liūdnei pagarsėjusių pavyzdžių – žiniasklaidos keliamas triukšmas dėl Rusijos Dūmos išleisto LGBT propagandos draudimo įstatymo, kuris draudžia skleisti gėjų propagandai skirtą medžiagą. Už tai, kad iš esmės buvo uždrausta bet kokia pilietinės visuomenės užuomina apie bet ką, kas būtų šiek tiek homoseksualaus pobūdžio, pilietinė visuomenė plačiai pasmerkė Putiną, tačiau tuo tarpu didesnė Rusijos gyventojų dalis tokiu sprendimu buvo sužavėta. LGBT lobistai ir iškreiptas Vakarų liberalizmas bei vartotojiškumas ėmė kelti grėsmę tradicinei šeimai ir su ja susijusioms vertybėms: Chaprade žodžiais tariant, Rusijos pasiūlytos alternatyvios tvarkos pagrindas yra tai, į ką paprastai rėmėsi europiečiai (šeima, valstybė ir dievas), atmetant technokratinę elitą ir finansinius oligarchus.

Rusijos intervencija Sirijoje patvirtino, kad konservatyviajam pasauliui Putinas buvo tinkamas lyderis: tai buvo pirmas kartas po sovietų invazijos į Afganistaną, kai Rusija taip garsiai ir atvirai kišosi į kitų reikalus iš savo „komforto zonos“. Pagal valdžios kontroliuojamos žiniasklaidos pasiūlytą naratyvą buvo skelbiama, kad tuo tarpu, kai JAV ir ES destabilizavo Artimuosius Rytus, Rusijos Federacija yra vienintelė valstybė, suinteresuota įveikti ISIS. Kai 2015 m. rugsėjo mėn. Putinas oficialiai pradėjo karinę kampaniją, galvoje jis turėjo du dalykus: pirma, pergalės būtinai reikėjo siekiant aktyviai palaikyti Rusijos Federacijos reputaciją tarptautiniu mastu, paverčiant ją politiniu veikėju, be kurio būtų neįmanoma pasiekti susitarimą tarp susijusių šalių (Putino remiamo prezidento Assado ir jo priešininkų). Be to, reikia pasakyti, kad Maskvai bazės Tartuse ir Latakoje rūpėjo tiek, kad ji nenorėjo rizikuoti jas prarasti, jei pasikartotų tokia katastrofa kaip Libijoje.

Vakarų populistinėms partijoms Rusija yra tas modelis, kurį jos propaguoja atitinkamoms šalims, o kalbant apie užsienio politiką, – kaip tų šalių tikrąjį sąjungininką. M. Salvinis, M. Le Penas, N. Farage'as ir netgi D. Trumpas kalbėjo apie būsimą aljansą su Putinu, nors ES ir NATO užsienio politikos kryptis yra visai kitokia, nei Rusijos pageidaujama tvarka pasaulyje. Žvelgiant iš Rusijos perspektyvos, jie yra nieko daugiau, o tik būdas destabilizuoti Vakarų valstybes neiššaukiant nė vieno šūvio: tokios rūšies minkštąją galią Rusijos politikai įvaldė nuo pat SSRS laikų. Tai, kad mes esame „Putintern“²⁶ kūrimo liudininkai, Aleksandras Morozovas patvirtina tokiu pareiškimu:

Putinas kuria naują KOMINTERNĄ. Tai yra [...] maksimalus pasaulio putinizavimas, KOMINTERNAS buvo sudėtinga sistema, dirbusi su ideologiškai prijauciančiais intelektualais ir politikais. Tai, ką matome dabar, yra ne bandymas atkurti praeitį, o visiškai naujos hegemonijos sukūrimas.²⁷

Pagrindinių populistinių partijų balsavimo modeliai savose valstybėse ir ES institucijose rodo, kad jos vieningai gina Rusijos interesus. Savo nusistatymą prieš sankcijas savam elektoratui jie motyvavo kaip būtiną nacionalinės ekonomikos gelbėjimo priemonę: kadangi Rusijos Federacija yra viena svarbiausių daugelio ES valstybių narių ekonominių partnerių, sankcijos buvo pavaizduotos kaip nebūtinės, neteisingos, neefektyvios priemonės, įvestos pakenkiant Rusijos žmonėms ir ES interesams. Rusijos palaikymas šiuo klausimu stengiantis pritraukti visuotinę paramą gali nueiti taip toli, kad pradės kelti grėsmę nacionalinės vyriausybės stabilumui, kaip atsitiko anksčiau minėtu atveju Bulgarijoje. Šio epizodo svarba glūdi ne tiek jo praktiniuose padariniuose, kiek geopolitinėse pasekmėse: jis rodo, kaip toli Rusija yra nuėjusi įtakos užsienio vyriausybių sprendimų priėmimo procesams srityje, ir atveria daugybę susijusių problemų. Kas galėtų atsitikti per keletą ateinančių metų, jei Europoje toliau augs prorusiški populistiniai judėjimai?

Siekiant pateikti tikslesnį problemos vaizdą, būtina atsižvelgti į tą faktą, kad Rusija yra vienas iš svarbiausių ekonominių ES partnerių, kas kelia nerimą keliems pagrindiniams Europos ekonomikos sektoriams. Vienas iš labiausiai aptarinėjamų sektorių yra energetika, turint omenyje jo pasekmes platesnei nacionalinio saugumo problemai: siekiant užtikrinti Europos energetinį saugumą, ne kartą buvo imtasi mėginimų apeiti Rusiją kaip energetikos partnerį, akcentuojant riziką, kuri būdinga esant monopoliui energijos rinkoje, kuriuo naudojasi nepatikimi prekybos partneriai, pavyzdžiui, „Gazprom“. Galimas dalykas, kad viena didžiausių Kremliaus sėkmių buvo ta, kad populistinės

²⁶ Zhavoronkov, S. (2015, September 2). Putintern: a view from Russia. *Intersection*.

²⁷ Morozov, A. (2013, December 10). Новый Коминтерн. *Colta*.

partijos savo energetikos politikose skelbė orientaciją į Rusiją: „Nabucco“ ir „South Stream“ dujotiekių projektų konkurencijoje Vengrija besąlygiškai palaikė „Gazprom“ projektą, siūlydama sprendimo projektą Vengrijos parlamentui – Nacionalinei asamblėjai, kuriame, be kita ko, ES ir JAV buvo kaltinamos tuo, kad naudoja besaikį spaudimą visoms projekte dalyvaujančioms šalims, visiškai nesirūpindamos savais šalių interesais („Jobbik“). Diskusijos dėl „South Stream“ dujotiekio Bulgarijoje tapo Borisovo atsistatydinimo ir koalicinės vyriausybės, kurią tvirtinant, kvorumą garantavo „Ataka“ partija, sudarymo priežastimi. Naujasis prezidentas Oresharskis kovoje tarp ES ir Maskvos atsidūrė tarp kūjo ir priekalo: po Krymo aneksijos ES pozicija pasidarė netgi dar kietesnė, o Sofijai buvo pagrasinta sumažinti regioninės paramos lėšas, jei vyriausybė toliau sieks įgyvendinti savo ketinimus pasirašyti sandorį, kuris reikšmingai pažeistų ES energetikos teisės aktus²⁸. Galiausiai Putinas pats atsisakė projekto, nepamiršdamas dėl nesėkmės apkaltinti ES ir JAV.

3. Rusijos ir ES santykių ateities scenarijai

Nepaisant Rusijos ir iškilusių populistų tarpusavio simpatijų, ES ir Rusijos santykiai vis labiau blogėja. Trintis prasidėjo 2014 m. po hibridinio karo Ukrainoje, o šiuo metu blogėja dėl nuolatinio Rusijos kišimosi į Vakarų šalių demokratiją. Geras šios tendencijos pavyzdys yra paskutiniai skandalai, susiję su Italijos, Austrijos ir Vengrijos Europos Parlamento nariais. Toliau pateikti makrolygmens scenarijai yra sumodeliuoti apimant visą galimą ES ir Rusijos santykių raidą, atsižvelgus į pagrindinį kintamąjį – kraštutinės dešinės populistines partijas. Trys labiausiai tikėtini scenarijai būtų tokie:

- neoptimalus scenarijus – antrasis šaltasis karas (šaltasis karas 2.0);
- optimalus scenarijus;
- vidutiniškai optimalus scenarijus, arba silpnųjų savybių pusiausvyra.

²⁸ Yardley, J., & Becker, J. (2014, December 30). How Putin Forged a Pipeline Deal That Derailed. *The New York Times*.

3.1. Antrasis šaltasis karas (šaltasis karas 2.0)

Atsižvelgus į prielaidas, blogiausio scenarijaus atveju savo veiksmingumą įrodytų naujuoju imperIALIZMU grindžiamas Rusijos požiūris. Šalies viduje valdžios centralizacija vėl paskirto prezidento Putino rankose yra kaip niekada stipri ir valdantiejiems įrodo, kad kryptis, kuria pasukta per trečiąją kadenciją, yra nugalinti kryptis. Investicijos į tokias organizacijas kaip „Russotrudničestvo“ pakloja puikų pamatą rusų mažumų užsienyje reikalavimams: atkurtas Rusijos didžiavalstybiškumas suteikia Putinui palankumo namie ir užsienyje tarp ultranacionalistų grupuočių. Mėginimų pagerinti šalies ekonomikos struktūrą nėra: „kas atrodo labiau intriguojančiai, tai tas faktas, kad šiai stagnacijai (kuri faktiškai yra itin Putino išgirta stabilumo esmė) pritaria dauguma Rusijos gyventojų, kurie yra sėkmingai paveikti Putino propagandos“²⁹. Paaiškėja, kad energetikos sektoriaus pajėgumo sudaryti tokį biudžetą, kokio būtinai reikia šaliai judėti pirmyn, nepakanka, o ekonomikos stagnacija atspindi šalies politikoje. Kadangi politinė galia yra prezidento ir jam artimų asmenų rankose, šalies ūkis yra labai suvalstybtas: numatoma griežčiau kontroliuoti įmones, tęsti įmonių perėmimą valstybės žinion arba jų suskaidymą, kaip buvo „Yukos“ atveju.

ES populistų partijos toliau skina politinės sėkmės laurus: yra labai didelės galimybės, kad artėjančiuose Europos Parlamento rinkimuose (2019 m. gegužės mėn.) parlamente jos turės daugumą. Maskvai būtų neįtikėtina lengva įveikti buvusį Vakarų valstybių lyderių priešišumą: kaip yra plačiai pareiškę populistinių partijų atstovai, jos yra už agresyvią Maskvos politiką. Kremlių jos supranta kaip svarią geopolitinę alternatyvą pasauliui, kuriam vadovauja JAV. Be to, atrodo, kad Vašingtonas nebesidomi užsienio reikalais ir juos laiko pinigų bei išteklių švaistymu. Transatlantinis aljansas nebėra Vašingtono prioritetas, o visi kiti aljansai bei sutartys turi būti pritaikytos prie dabartinių valstybių narių poreikių – Trumpas niekada neslėpė skepticizmo organizacijos, kurią, jo žodžiais tariant, JAV finansuoja tam, kad apsaugotų ekonomiškai nepriklausomas valstybes, atžvilgiu³⁰.

Politinėje srityje įvairiausi nacionaliniai interesai trukdo rasti veiksmingą bendrą požiūrį, o tarpininko tarp valstybių narių vaidmens ir konkuruojančių politinių darbotvarkių vis dažniau imasi ES institucijos. Susitelkimo ES ir NATO viduje nebuvimas kenkia pačioms tarptautinėms institucijoms, kurios

²⁹ Baev, P., Gabuev, A., Greene, S., Gressel, G., Inozemtsev, V., Lipman, M., Zhuchkova, Y. (2016). *Russian Future: Horizon 2025*. Paris: EU Institute for Security Studies.

³⁰ Krastev, I. (2018, July 11). Sorry, NATO. Trump Doesn't Believe in Allies. *The New York Times*.

laikotarpiu nuo Antrojo pasaulinio karo pabaigos užtikrino taiką ir klestėjimą. Netikėtai Eurazijos sąjunga tampa įgyvendinama alternatyva seno sukirpimo institucijoms, kurios netesi savo pažadų, Europos šalys, kurios jau įgyvendino savo ryšius su Rusija, ketina su ja pasirašyti susitarimus dėl lengvatinio energetikos ir prekybos režimo – Rusijos didžiojo brolio pozicija yra suplanuota „nuo Lisabonos iki Vladivostoko“. Šis scenarijus, kuris kelia didelį susirūpinimą, Baltijos valstybėms yra baisiausio košmaro pavirtimas realybe: visose trijose šalyse sovietų armijos okupacija vis dar ryškiai prisimenama. Kad išvengtų Ukrainos likimo, jos gali tik imti kreipti savo poziciją Rusijos link: rusų mažuma Baltijos šalyse turėtų jaustis kaip namie, jei nori išvengti tokio hibridinio karo, koks buvo Kryme.

3.2. Optimalus scenarijus

Optimalus scenarijus numato liberaliosios demokratijos atsigavimą Vakaruose. Nepaisant populistinių partijų iškilimo, Europos Sąjungos ir NATO pagrindą sudarančios demokratinės jėgos yra pajėgios pagerinti visuomenės supratimą apie kylančią grėsmę. Pablogėjimo į ultrakonservatyviąją pusę problema sprendžiama atliekant institucines reformas: geriausias būdas susitelkimui, kurio stokota per paskutiniuosius 10 metų, užtikrinti yra veiksminga migrantų integracija ir auganti ekonomika. Didžiausias Europos problemas būtina spręsti taikant bendrąsias politikas, kurios padėtų sumenkinti populistinių partijų populiarumą. Atsižvelgus į neatsakingas politikas, kurių minėtos partijos laikosi tose šalyse, kuriose turi valdžią, pagrįstai galima daryti prielaidą, kad vidutinės trukmės laikotarpiu rengiantis rinkimams tai galėtų būti naudinga demokratinėms partijoms. Jei demokratinės partijos pajėgs modernizuotis ir priartėti prie savo elektorato, nepamesdamos iš akių platesnio tarptautinės sanglaudos ir vienybės projekto, po šio krizės laikotarpio jos pajėgs sustiprinti Europos projektą. Europos projekto stiprinimo idėja eina kartu su ES išorinių politikų priėmimu: tam, kad pasinaudotų visu savo potencialu, santykius su išoriniu pasauliu ES privalo palaikyti kaip vienas blokas.

Darant prielaidą, kad minėtos sąlygos yra įvykdytos, tarptautiniame scenarijuje Rusija vis labiau izoliuojama: Putinas praranda visus savo tarptautinius sąjungininkus ir jų lieka nedaug, pavyzdžiui, Assadas, kiti gerai žinomi diktatoriai. Suvereni demokratija savaime įrodo, kad yra nesėkminga: demokratijos banga, kuri prieš daug metų apgaubė posovietinę erdvę spalvotomis revoliucijomis, galiausiai pasiekia ir pačią Rusiją. Tebevykdomos sankcijos paralyžiuoja ekonomiką, o atnaujintos energetikos politikos įgyvendinimas ES drastiškai

sumažina galią, kuria naudojasi „Gazprom“. Pakirtus „Gazprom“ monopolį Europos rinkoje, Rusijos ekonomika nebepajėgia atlaikyti varginančių išlaidų, kurias Putino vyriausybė užtraukė siekdama išlaikyti savo neatsakingą užsienio politiką. Dėl ekonominės stagnacijos visuomenė atitolsta nuo valdančiosios klasės, abejingas tai tikrovei, kurioje šalis mato save, todėl atsiranda galimybė suformuoti organizuotą opoziciją. Dėl Šaltojo karo padarinių pati Rusija gali atsidurti bendradarbiaujančios aplinkos apsuptyje: atnaujinti draugiški santykiai pavirs į „tvirtą dvišalį ir regioninį politinį dialogą, taip pat įvairios su institucinėmis problemomis susijusios platformos garantuos ir skatins gilius bei prasmingus santykius“. Kadangi Rusija yra Europos konteksto dalis, o jos pačios viduje vyksta demokratinių jėgų judėjimas, pasitelkusi demokratizavimo ir modernizavimo procesą, Rusija gali pabandyti įveikti savo politinės struktūros atsilikimą. Kažkuriuo momentu liberalizavimas gali baigtis derybomis dėl ES ir Rusijos rinkos.

3.3. Vidutiniškai optimalus scenarijus: silpnųjų vietų pusiausvyra

Vidutinės trukmės laikotarpiu labiausiai tikėtiną įvykių raidą galima pavadinti „silpnųjų vietų pusiausvyra“, kuri reiškia, kad Europa kovoja su savo vidaus problemomis. Ekonominė krizė dar neįveikta, kai kuriose svarbiose valstybėse valdžioje tebėra populistinės partijos, o kitose valstybėse jos įeina į valdančiąją koaliciją³¹. Dėl joms atstovavimo ir Europos lygmeniu būna sunku susitarti dėl darnios užsienio politikos, daug svarbių institucinių reformų nukeliama vėlesniam laikui. Atsižvelgus į paskiausių rinkimų rezultatus, labai tikėtina, kad EP rinkimai kažkaip pakeis galių pusiausvyrą Europos Sąjungoje: tas faktas, kad euroskeptikų partijos užima pozicijas tokiose reikšmingose šalyse kaip Italija ir Prancūzija, reiškia, jog bus paveiktas sprendimų priėmimo procesas ES lygmeniu. Net jei pagal dabartines apklausas nepanašu, kad populistų partijos gautų daugumą EP, manoma, kad rinkimų rezultatus jie pagerins ne mažiau kaip 8 proc., tokiu būdu įgydami reikšmingą poziciją ES sprendimų priėmimo procesuose. Nežinomybė išlieka, niekas nesikeičia: net jei ir bus išvengta karo, matyti, kad prioritetai ir požiūriai tarptautinėje arenoje sparčiai keičiasi.

Būtina išvengti atviro konflikto su Rusija. Tačiau atviras aljansas irgi pakenktų politinių institutų patikimumui. Valdantysis elitas pradeda žaisti labai

³¹ Utkin, S., & Harter, S. (2016). European Union in the World 2025: Scenarios for EU relations with its strategic partners. *Dahrendorf Forum*.

sudėtingą žaidimą, kuriame gyvybiškai svarbią reikšmę turi sunki užduotis – rasti pusiausvyrą su autokratiška Maskva, tuo stengiantis išlaikyti populistus ramybės būsenoje, nes Rusija tebėra pagrindinis energijos tiekimo šaltinis daugeliui ES valstybių, kurios, siekdamos išvengti „šaltų žiemų“, nekreipia dėmesio į tai, kad žlugo Minsko susitarimai ir nepavyko išspręsti kitų posovietinėje erdvėje kilusių konfliktų. Europa leidžia, kad netoli jos sienų atsirastų dar vienas įšaldytas konfliktas, o Baltijos šalys vis labiau nerimaudamos stebi įvykių raidą. Galiausiai „kompromisas yra geriau nei tik vienos šalies laimėjimas. Tačiau šiuo atveju kompromisas neįmanomas nesant bent kelių pralaimėjusių.“³²

Tuo tarpu Rusija savo rankose laiko posovietinės erdvės likimą: faktiškai valstybės yra pakankamai destabilizuotos tiek, kad jokio kanalo į Vakarus nebūtų, o šalis, turinčias rusų mažumas, pririštas laiko Krymo šmėkla. Nepaisant to, kad atgijo toks Šaltasis karas, NATO ir ES atsparumas užkerta kelią atviriems konfliktams ir kažkaip garantuoja saugumą Baltijos valstybėms, nors politiniai debatai regione yra sutelkti į Rusijos grėsmę. Esant tokiam susirūpinimą keliančiam scenarijui, pagrindinė problema bus „sisteminiis pusiau autoritarinės Rusijos, kuri prisirišusi prie suvereniteto kietosios galios, ir kuri atgauna savo regioninę bei pasaulinę įtaką, ir ES integracinio mechanizmo nesuderinamumas“³³.

Išvados

Nepaisant visko, kraštutinių dešiniųjų lyderiai rinkimų Europoje rezultatus sutiko kaip naujos eros pradžia. Tačiau nepaisant to, kad kai kuriose šalyse, kaip antai Italijoje ir Prancūzijoje, jie pasiekė gerų rezultatų, ES iškyla dar viena įdomi politinė jėga – gerų rezultatų pasiekė žalieji ir proeuropietiškos jėgos, irgi turinčios šiek tiek populizmo. Tuo pačiu metu tos jėgos pademonstravo labai skirtingas pozicijas reikšmingais klausimais, pavyzdžiui, migracijos, įrodydamos, kad gavusios atsakomybę jos nesugebėtų pasiūlyti ir paversti veiksmais bendrą tarptautinę reakciją. Šiaip ar taip, vienas iš paskutinių rinkimų ES ypatumų buvo Rusijos kišimosi, kaip grėsmės saugumui, suvokimas: apie mėginimus skleisti netikras naujienas, dezinformaciją ir baimės visuomenėje kurstymą pranešė įvairios ES organizacijos ir plačiai nušvietė žiniasklaida, pažabodama jo poveikio veiksmingumą demokratiniam procesui. Tuo pačiu metu atsiskleidė nematomi ryšiai tarp Rusijos atstovų ir kraštutiniams dešinie-

³² Fert-Malka, M. (2015). Future of Russia – Scenarios for Peace and Conflict. *Scenario Magazine*.

³³ Medvedev, S., (2016)

siems atstovaujančių EP narių (pvz., itališkasis „Rusogeitas“, į kurį dėl spėjamų finansinių susitarimų dėl naftos buvo įtraukta „Lega“), sukėlę didžiulę reakciją ne tik politiniu lygmeniu, bet ir visuomenėje. Nutekinus vaizdo įrašą, kuriame Austrijoje FPÖ lyderis Strache buvo nutvertas apsikeičiantis sutartimis dėl Rusijos paramos, Strache buvo priverstas pasitraukti,

Populistinių partijų sėkmė rinkimuose toli gražu dar nesibaigė. Paskutiniuose rinkimuose į EP jos sugebėjo ne tik gauti beveik trečdalį vietų Europos Parlamente, bet ir kai kuriose valstybėse, kaip antai Italijoje, tapti pagrindine politine jėga. Galima sakyti, kad koks bebūtų trumpalaikis ir greitai praeinantis Putino ir populistų bendradarbiavimas, jis jau paklojo jų naudingesnį bendradarbiavimo pamatus. Rusijos, kaip ekonominio ir politinio partnerio, svarba augs kartu su jai draugiškų politinių jėgų augimu, o jų abipusė simpatija gyvuos tol, kol bus abipusės naudos.

2019 m. liepos mėn